

Ebû İshâk Kâzerûnî ve Kâzerûniyye Tarikatı

Abû Eshâq Kâzarûnî and The Kâzarûniyya Sect

MUHAMMED ALİ KAPLAN*

Geliş ve Kabul Tarihi: 28.11.2021 / 21.12.2021

Öz: Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî (öl. 426/1035) tasavvuf tarihimize önemli sufilere birisidir. Mürit olmak isteyenlere cihat yapmalarını şart koşmasıyla tanınır. Lakaplarından biri de “Şeyh-i Gâzî”dir. Bu çalışmada Ebû İshâk’ın biyografisi ve piri olduğu Kâzerûniyye tarikatı ele alınmıştır. Çin’den Anadolu’ya kadar geniş bir coğrafyada etkileri görülen tarikatın sadece müritleri değil sevenleri de sayıca çok fazladır. Zamanla diğer tarikatlar içerisinde erise de kendi döneminde ve kendi coğrafyasında İslam’a çok hizmet etmiş ve birçok insan kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Arapça, Hitap, Beyan, Bağlam.

Abstract: Abû Eshâq Ebrâhîm b. Şahrîâr Kâzarûnî (d. 426/1035) is one of the important Sufis of our Sufi history. He is known for requiring those who want to become followers to make jihad. One of his nicknames is "Sheikh-i Ghazi". In this study, the biography of Abû Eshâq and the Kâzarûniyya sect, of which he was a pir, are discussed. The sect, which has influence in a wide geography from China to Anatolia, has not only followers but also fans. Although it dissolved in other sects over time, it served Islam a lot in its own time and in its own geography and brought many people.

Keywords: Sufism, Sect, Jihad, Sheikh, Kazeruni .

* YL Öğrencisi | Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
muhammedalikaplan60@gmail.com | ORCID: 0000-0001-6990-9683.

Giriş

Tasavvufun zengin dünyasında birçok tarikat bulunmaktadır. Bu tarikatların birbirleriyle ortak yönleri olduğu gibi birbirlerinden farklı yönleri de vardır. Bunlardan birisi de Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî (öl. 426/1035)'nin kurduğu Kâzerûniyye tarikatıdır. Bu tarikatın kurucusunun hayatından kısaca bahsedeceğiz. Tarikatın özelliklerinden, etkili olduğu coğrafyalardan, tarikata girmek isteyenlerin yapması gerekenlere değineceğiz. Mecûsîlerle olan ilişkilerindeki sıkıntılardan şeyhe yapılan suikast girişimlerinin etkilerini dile getireceğiz. Kurulduğu bölgenin de etkisiyle uzak coğrafyalar da etkisini hissettirmiştir. Ticari bir liman bölgesinde kurulmasından ötürü müritlerinin deniz seferlerine çıkmadan önce Kâzerûnî'nin mezarında dua ettikleri nakledilmektedir. Birçok hankah kurarak insanlara yardımlarından birçok gayrimüslimi hoşgörü ve güzel ahlakıyla nasıl İslam'a davet ettiğini görmüş olacağız. Cihatçı özellikleriyle öne çıkan Kâzerûniyye tarikatı İslamı yayma da ne kadar etkili olduğunu inceleyeceğiz.

1.Ebû İshâk el-Kâzerûnî'nin Hayatı ve Eserleri

Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî 352/963'te İran'da bulunan Kâzerûn kasabasında doğdu. Doğduğu dönemde Kâzerûn halkının büyük bir kısmı henüz Mecûsî dinine bağlı idi. Anne ve babası onun doğumundan kısa süre önce Müslüman olmuştur. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Kâzerûnî ailesine yardımcı olmak amacıyla küçük yaşta ticarete atıldı. Kendisi Kur'an öğrenmek istediğinde babası ilk başta karşı çıksa da daha sonradan mektepte Kur'an eğitimi almasına izin vermiştir.¹ Erken yaşta hafızlık eğitimini tamamlayan Kâzerûnî, Hâris el-Muhâsibî (öl. 243/857), Ebû Amr b. Ali el-Kâzerûnî ve İbn Haffif eş-Şîrâzî'nin (öl. 371/982) görüşlerinden etkilenmiş özellikle İbn Haffif'in Şiraz'daki sohbetlerine katılmıştır. Tarikat hırkasını, İbn Haffif'in ölümüyle birlikte onun halifelerinden biri olan Hüseyin-i Ekkâr'dan (öl. ?) giymiştir. Mahmud b. Süleyman el-Kefevî'nin (öl. 990/1582) belirttiğine göre²

¹ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye fî esrârî's-eamediyye* (İstanbul: Matbaa-i Maârif, 1943), 14.

² Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâbü a'lâmi'l-eimmeti'l-Hanefiyye* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/491.

Kâzerûnî'nin Ekkâr vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşan silsilesi şu şekildedir:

Şeyh Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Ekkâr el-Fîrûzâbâdî,
 Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Haffif eş-Şîrâzî,
 Şeyh Ebû Tâlib el-Hazrec ve Şeyh Ruveyym,
 Seyyidü't-tâife Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî,
 Şeyh Seriyî es-Sekatî,
 Şeyh Marûf el-Kerhî,
 Şeyh Davud et-Tâî,
 Şeyh Habîb el-Acemî,
 İmam Hasan el-Basrî,
 İmam Ali b. Ebû Tâlib,
 Hz. Peygamber (SAV).

Kâzerûnî'da bir mescidde tasavvuf sohbetleri ve dersleri vermeye başladığı dönemde derslerine devam edenlerin yardımıyla 370/980 yılı civarında kendi mescidini inşa etmeye karar verip bir mescid inşa ettiyse de mescid Mecûsî tarafından yıkılmıştır. Ardından mescidi tekrar inşa etmiş ve bu inşa dört sene sürmüştür. Zaman içerisinde bu mescid, Kâzerûnî'nin merkezi ve aynı zamanda şehirde sayısı gittikçe artan müslümanların ve dolayısıyla İslâm'ın temsilcisi olmuştur.³ Kâzerûnî'nin faaliyetleri sayesinde, aralarında Musevi ve Mecûsî de olmak üzere şehir ve çevresinde yaşayan 24.000 kişinin Müslüman olduğu rivayet edilir.⁴

Büveyhîlerin Kâzerûnî'ye vali tayin ettiği Hurşîd isimli şahıs bir Mecûsî ve şeyhin bu İslamlaştırma faaliyetlerine karşı çıkmıştır. Gelişen olaylar sonucunda Mecûsî ve şeyhin arasında sürtüşmeler yaşanmıştır. Daha fazla kan dökülmesini engellemek ve durumu anlatmak amacıyla Kâzerûnî, Şiraz'da bulunan Büveyhî liderlerini ziyaret etmek zorunda kalmıştır. Bu ziyaretler sırasında Mecûsî tarafından şeyhe yönelik suikast denemeleri yaşanmıştır. Ancak başarılı olamamışlardır. Bu suikastlardan birisi Şehzur b. Harbam adlı Mecûsînin şeyhi öldürmek için attığı ok odasının kapısına saplanınca Şehzur pişmanlık duyup tövbe

³ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 26-31; Çömezzâde Şevkî Çelebi, *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2016), 108.

⁴ Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Terc. Süleyman Uludağ (Bursa: İlim ve Kültür Yay., 1984), 798; Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 30-31.

ederek önce Müslüman olmuş, ardından da şeyhe intisap etmiştir. En sonunda Kâzerûn valisi Hurşîd feci şekilde ölmüştür. Onun bu ölümü şeyh ve müritlerinin bedduasına bağlanmıştır.⁵

Mecûsilerin saldırılarının artmasından dolayı şeyhin müritleri bu saldırılara karşı önlem almak zorunda kalmışlar, aynı zamanda karşı saldırı ve baskın düzenleyecek silahlı gruplar kurmuşlardır. Mecûsilere karşı yürüttüğü başarılı mücadelenin ardından müritlerini Bizans'a karşı ilân edilen cihada da katılmaya teşvik etmiştir. Müritlerini her yıl tarikatının sancağı ile birlikte cepheye göndermiştir.⁶ Mecûsî ve küffâr ile mücadele, mübareze ve savaşıması nedeniyle kendisine “Şeyh-i Gâzî” lakabı verilmiştir.⁷ Kâzerûn'nin vaaz ederken müritlerinden birinin kılıcını alarak, teslis yapan bir Hıristiyanla karşılaştığında onu öldürceğini söylediği rivayet edilmektedir.⁸

Kâzerûn ve çevresinde meydana gelen olaylarla çok yakından ilgilenen şeyh, bu bölgeyi 388/998 yılında hac vazifesini ifa etmek üzere sadece bir defa terk etmiş, Mekke'de kalmayı düşünmüş, ancak Mekkelilerin dünyaya fazla düşkün olduklarını söyleyerek bundan vazgeçmiştir.⁹

Ebû İshâk el-Kâzerûnî 8 Zilkade 426/14 Eylül 1035 tarihinde vefat etmiştir. Vasiyeti gereği, tövbe edip tasavvuf yoluna girmelerine vesile olduğu Müslümanlarla İslâm'a girmelerine önderlik ettiği 24.000 gayrimüslimin isimlerinin yazılı olduğu bir liste ve suikast için kendisine atılan okla birlikte Kâzerûn'daki türbesine gömülmüştür. Kâzerûn'nin şöhreti vefatından sonra da devam etmiş, toprağının “tiryâk-i ekber” (en büyük tiryak, hastalıktan koruyucu ilâç, panzehir) etkisi olduğuna inanılan türbesi önemli ziyaret yerlerinden biri haline gelmiştir.¹⁰

Kurduğu hankah 909/1503'te Safevîler tarafından yıkılmış, ancak Kâzerûn'un Gencâbâd bölgesinde bulunan türbesi¹¹ saldırılara rağmen yok olmamış ve sonradan tekrar inşa edilmiştir. Şeyhin hankahı sadece

⁵ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 154.

⁶ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 154.

⁷ Fursat-ı Şîrâzî, *Âsâr-ı 'Acem* (Bombay: Matba'a-i Nâsîrî, 1314/1897), 327.

⁸ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 168-169.

⁹ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 122-123.

¹⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, 793.

¹¹ Fursat-ı Şîrâzî, *Âsâr-ı 'Acem*, 326-327.

orada kalan müritlere hizmet etmekle kalmıyor, oraya gelen veya civar bölgedeki kişilere de yiyecek içecek de dağıtıyordu. Hem yardım yeri hem ikamet yeri olarak faaliyet gösteriyordu. Sadece Müslümanlara değil aynı zamanda gayrimüslim yoksullara da yardım edilmekteydi. Yoksullara ve kimsesizlere yardım ve hizmet etmek müritlerin başlıca vazifeleriydi.¹² Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi için gereken kaynaklar cami cemaatinden toplanırdı. İnan'da altmışa yakın hankah kurmuşlardır.¹³ Kâzerûnî tarikatının özellikle cihada çok önem veren bir tarikat olduğu görülmektedir. Yoksullara yardım ve hizmetin ise tüm tarikatlar için ortak temel bir görev olduğunu söyleyebiliriz.

Kâzerûnî'nin kurduğu ve İshâkiyye, Mürşidiyye veya Kâzerûniyye isimleriyle anılan bu tarikatın tasavvuf anlayışı, dinî hayatın şeriat çerçevesinde tam ve doğru şekilde anlaşılıp yaşanmasıdır. Allah'a tam bir teslimiyet ve güveni yani masivadan yüz çevirmeyi esas alır. Bu hususta o kadar titizdir ki Kâzerûnî et ve hurma yemeyi bile bırakmıştır. Kâzerûnî'nin birkaç kadın müridinin de olduğu bilinmektedir. Sitti Kârziyâtî (öl. ?) bunlardan birisidir. Kâzerûnî onun hankah kurmasına izin vermiştir. Kendisinden sonra posta oturması için Hatîb Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm'i (öl. 502/1109) halife tayin etmiştir.¹⁴

Ebû İshâk'ın menakıbına daha doğrusu tarihsel hayatına ilişkin bilgileri de içeren biyografisine dair yazılan ilk telif eser onun halifesi Hatîb Ebû Bekir'in kaleme aldığı ve şimdi kayıp olan Arapça eserdir. Bu Arapça eser 728/1328 yılında Mahmûd b. Osman tarafından *Firdevsü'l-Mürşidiyye fî Esrâri's-Samediyye* adıyla Farsça'ya tercüme edilmiştir (nşr. Fritz Meier, Leipzig 1948; nşr. İrec Efşâr, Tahran 1358/1979). Bir asır sonra Alâ b. Sa'd Muhammed el-Kâzerûnî tarafından *Marsadü'l-Ahrâr ilâ Siyeri Mürşidi'l-Ebrâr* başlığı ile yine Farsça'ya tercüme edilmiş olup *Envârü'l-Mürşidiyye fî Esrâri's-Samediyye* adıyla bir özeti hazırlanmıştır. *Firdevsü'l-Mürşidiyye fî Esrâri's-Samediyye*, Kadı Ahmed oğlu Çomezze Mehmmed Şevkî tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Süleyma-

¹² Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 105.

¹³ Hamid Algar, "Kâzerûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/145.

¹⁴ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 149.

niye Ktp., Esad Efendi, nr. 2429; Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2016).

Modern kaynaklarda belirtilmemiş olsa da hadis alanında meşyaha türü eserlerden biri olan *Meşyabatü'l-Kazvînî*'de yazarı Siracüddîn Ömer b. Ali el-Kazvînî (öl. 750/1349) Ebû İshâk el-Kâzerûnî'nin *el-Emâlî* adlı bir hadis mecmuası veya kendi sözlerini de içeren bir hadis mecmuası olduğunu belirtmekte ve onun bu kitabını rivayet ettiği hadisçilerin isimlerini de sıralamaktadır.¹⁵ Her ne kadar sözlü rivayetlerin yazıya geçirilmesiyle oluşturulmuş olsa da bu eserin varlığından bahsedilmesi, Kâzerûnî'nin aynı zamanda hadisçi bir kimliği olduğunu da göstermektedir. Nitekim onun Kâzerûn, Şiraz, Basra, Mekke ve Medine'deki hadisçilerden hadis dinlediği ve hadis rivayet ettiği bilinmektedir.¹⁶

Ebû İshâk el-Kâzerûnî'ye ait olan bir diğer eser ise *el-Mu'tekad* adıyla anılan akîde risâlesidir. Bilinen tek nüshası Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi'nde bulunan risâlenin¹⁷ girişinde belirttiğine göre o, söz konusu risâleyi müritlerin talebi üzerine kaleme almıştır.¹⁸ Bu akîde metnini de Selef-i Sâlihîn ve özellikle muhaddislerin sözlerini asıl alarak hazırladığını; Ehl-i Sünnet tarafından üzerinde ittifak edilen, Ashâb-ı Hadîs tarafından Sahâbe zamanından kendi zamanına kadar asırlar boyunca üzerinde icma edilen itikad konularındaki görüşleri, deliller ve karşı deliller sunmaksızın kısa cümleler halinde ve dolayısıyla oldukça kısa bir akîde metni meydana getirmeye çalıştığını ifade eder.¹⁹ Bu kısa metni “cüz” diye niteler.²⁰ Kelâmcıların, İslâm Filozoflarının herhangi bir görüşünü aktarmadığı, onların görüş veya tartışmalarına yer vermediği bu risâlesinde Kâzerûnî'nin hadisçileri takip ettiğini dolayısıyla hadisçi kimliğinin burada da öne çıktığını söylemek mümkündür. Nite-

¹⁵ Siracüddîn Ömer b. Ali el-Kazvînî, *Meşyabatü'l-Kazvînî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1426/2005), 435-436.

¹⁶ Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-eimmeti'l-Hanefiyye*, 1/491.

¹⁷ Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 46a-51b.

¹⁸ Kâzerûnî, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 46b.

¹⁹ Kâzerûnî, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 46b-47a, 51b.

²⁰ Kâzerûnî, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 47a.

kim bu akîde metninin icazeli ve sözlü aktarımındaki silsilede yer alan şahısların isimleri ve lakaplarında onların da aynı zamanda hadis âlimi olduklarını gösteren kelimeler dikkati çekmekte, yine bu tarikat silsilesinin Kâzerûnî'den sonra Irak'a kadar ulaşan bir örneğini teşkil etmektedir:

Cemâlüddîn el-Muallim Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-İrâkî,

eş-Şeyh el-İmâmü'l-A'zamü's-Sa'îd Evhadü'l-Muhaddisîn Afifüddîn Muhammed el-Belyânî,

el-İmâmü'l-A'zamü'l-Ekmele Üstâzü'l-Muhaddisîn Mesnedü'l-Vakt Sa'îdüddîn Muhammed b. Mes'ûd el-Belyânî el-Kâzerûnî,

Zahîruddîn İsmail b. Muzaffer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Bâğnevî,

İmâdüddîn Abdüsselâm b. Ebu'r-Rebî' el-Hanefî,

Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Şâbûr el-Kalânîsî,

Abdulazîz b. Muhammed b. Mansûr el-Âdemî eş-Şîrâzî,

el-Hatîb Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Abdülkerîm,

eş-Şeyhu'l-Mürşidü'l-Kâmilü'l-Hümâm Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr el-Kâzerûnî.²¹

2. Kâzerûniyye Tarikatı

Kâzerûniyye'nin bu bölgedeki tarihi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tarikatın, Ebû İshak'ın kurduğu Kâzerûn Hankahı'nda görev yapan ve hepsi de aynı aileye mensup olan dört şeyh tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Hatîb Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm (öl.442/1050), Ebû'l-Kâsım'ın oğlu Hatîb Ebû Sa'd (öl. 458/1066), Ebû Sa'd'ın kardeşi Hatîb Ebû Bekir Muhammed (öl.502/1108) ve ikinci bir kardeş olan Hatîb Ebû Hâmid Ahmed adlı bu şeyhlerin yanı sıra bir silsile de Hatîb Ebû'l-Kâsım yoluyla, Rûzbihâniyye ismiyle kendi tarikatını kuran Rûzbihân-ı Baklî'ye (öl. 606/1209) kadar devam eder.²²

Kâzerûn Hankahı'nda daha sonraki dönemde görev yapan şeyhlerden ikisinin (Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed [VII./XIII. yüzyıl başla-

²¹ Kâzerûnî, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 46a-46b.

²² Hamid Algar, "Kâzerûniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/146.

rı] ve Hatîb Abdurrahman el-Mürşîdî'nin (öl. 731/1330'dan sonra) sadece adları bilinmektedir.²³

İbn Battûta kendisi 726/1326 yılı civarında Kâzerûn Hankahı'nı ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasındaki değerlendirmelerini şöyle açıklamaktadır: "Gelen misafirler en az üç gün ağırlanır. Misafirler her türlü ihtiyaçlarını misafirhaneden sorumlu şeyhe bildirirler. Misafirhaneden sorumlu kişide misafirlerin geliş amacına uygun olarak tarikatın kurucusu Ebû İshak'ın kabrinde dua eder." İbn Battûta ziyaret ettiği yılda Fars yöneticisi olan Ebû İshak b. Şah İncû'nun isminin, babasının Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye saygısından kendisine verildiğini aktarır. İncû sarayına mensup bir şair olan Hâcû-yi Kirmânî de Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye büyük bağlılık göstermiştir. Kâzerûn Hankahı'nda bir müddet kalan şair, mürşidi olduğunu söylediği Ebû İshak'ı öven *Ravzatü'l-Envâr* ve *Kemâlnâme* adıyla iki mesnevi yazmıştır. Bu iki eser ve hankahın üçüncü şeyhi Hatîb Ebû Bekir'in Ebû İshak el-Kâzerûnî'nin hayatı hakkında yazdığı, aslı kayıp olan kitabı dışında Kâzerûniyye'ye dair bir literatür oluşmamıştır. Şah İsmâil 909/1503'te şehri alıp 4000 yerlisini öldürünce Kâzerûn Hankahı'ndaki bütün irşat faaliyeti sona ermiştir. Şah İsmâil'in bu davranışında sadece mezhep (Şîlik) taassubu değil aynı zamanda tarikatın servet edinme ve teşkilatlanma kabiliyetinden çekinmesinin de etkili olduğu öne sürülmektedir.²⁴

Bulunduğu bölgeye has bir tarikat olan Kâzerûniyye İran'ın dışında çok fazla yayılma alanı bulmamakla birlikte Kâzerûn'un coğrafi konumundan ötürü Hindistan limanlarına ve Çin'e kadar gitmesi Kâzerûn şehrinin konumundan kaynaklanmaktadır. Kâzerûn, toprakları Basra Körfezi'ne erişen bir kenttir. İran'ın Hindistan ve Çin ile deniz ticaretini Kâzerûnlu tüccarlar kontrol altında tutuyordu. Böyle bir şehirde kurulduğu için birçok tüccar müridinin de olduğunu söyleyebiliriz. Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye derinden saygı duyan bu tüccarlar, onun mezarının şifa verici olduğunun yanında birde fırtınalı suları da sakinleştirdiğine inanıyorlardı.²⁵ İbn Battûta, Çin denizinden geçen Kâzerûnî tüccarların şiddetli fırtınadan veya korsan saldırılarından endişe ettiklerinde Ebû

²³ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 23-24.

²⁴ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 146.

²⁵ Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-mürşidiyye*, 508.

İshak el-Kâzerûnî'ye adakta bulduklarını ve adakların yazılı bir kaydını tuttuklarını, limana sağ salım ulaşınca en yakın Kâzerûnî zâviyesinden bir görevlinin gemiye gelip adanan paraları topladığını söyler.²⁶

İbn Battûta'nın bu rivayetine dayanarak dönemin tüccarlarının Kâzerûnîyye tarikatına mensup olduğunu veya tarikata çok saygılı ve ilgili olduklarını söyleyebiliriz. İbn Battûta bizzat kendisi, Güney Hindistan sahili Malabar'ın alt kısımlarında yer alan tekkeleri ziyaret etmiştir. Bu da bizlere civar liman şehirlerinde ve noktalarında da zâviyelerinin olduğunu göstermektedir. Hindistan ve Çin'de Kâzerûnî zâviyelerinin bulunmasına rağmen bu ülkelerde İslamiyetin yaygınlaştığını söylemek güçtür. Tarikatın etkisini tam anlamıyla gösteremediğini söyleyebiliriz. Bu zâviyelerin bir çeşit toplanma merkezleri, savunma amaçlı karargâh olarak kullanıldığı düşünülebilir. Bir menkıbeye göre, Ebû İshak'ın yeğeni Şeyh Safiyyüddin'e hilâfet verdiği ve bir deve üzerine oturarak deve nereye çökerse orada konaklamasını ve yerleşmesini söylediği rivayet edilmektedir. Deve Mültan'da ıssız bir yerde durmuş, Safiyyüddin burada kısa süre içinde bir müslüman merkezi haline gelen Uç (Uchch) şehrini kurmuştur.²⁷ Safiyyüddin'in bölgede kendisiyle olağan üstü hal gösterme yarışına giren bir yogiyi mağlûp ettiği bildirilmekte ve buradan onun Hindular arasında İslâm'ı tebliğe çalıştığı sonucu çıkarılmaktadır. Torununun oğlu Abdülkâdir-i Sâni, Kâdiriyye tarikatının Hindistan'daki en önemli temsilcisidir. Tarikatın işleyişi etkilerinin kendi coğrafyasıyla sınırlı kalmadığını uzak doğu kültürünü de etkilediğini söyleyebiliriz. Bu yönü ile kendi sınırlarını aşmış olsa da İslamiyetin yayılmasında çok etkili olduğunu söyleyemeyiz.²⁸

Türkiye'de İshâkiyye veya Mürşidiyye diye tanınan Kâzerûniyye tarikatı Anadolu'ya gelişini cihatçı özelliğiyle bağdaştırabiliriz. Ebû İshak'ın Bizans'a karşı savaş için her yıl gönderdiği müritleri olduğu bilinmektedir. Bu müritler vasıtasıyla tarikatın Anadolu topraklarında yayıldığı düşünülebilir. Aksaray'dan gelen bir Kâzerûnî'nin 747/1346'da Halep'te bir zâviye kurduğunun kaydedilmesi VIII./XIV. yüzyılın ilk yarısında,

²⁶ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 146.

²⁷ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 146.

²⁸ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 146-147.

hatta VII./XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu'da Kâzerûniyye'nin mevcut olduğunu göstermektedir.²⁹

802/1400'de Yıldırım Bayezid Bursa'da bir Kâzerûnî tekkesi kurmuş ve idaresini Emîr Sultan'ın yanında Bursa'ya gelmiş olan Bağdatlı Seyyid Muhammed en-Nattâ'a havale etmiş, ayrıca onu ilk Osmanlı nakîbüleş-rafi olarak görevlendirmiştir. Seyyid Muhammed iki yıl sonra Timur tarafından esir alınarak Semerkant bölgesine götürülmüş, ardından kaçarak Bursa'ya dönmüş, öldüğünde zâviyenin yanına gömülmüştür. Fâtih Sultan Mehmed tarafından 884/1479'da tamir ettirilen Bursa zâviyesinin ikamet eden dervişler için kırk hücresi ve yolcularla fakirlere çorba dağıtılan bir imareti vardı. Zâviye ve imaret yüzyıllar içinde maa-lesef eski etkisini kaybetmiştir. XX. yüzyılın başlarında zâviyeye bağlı caminin müezzini Râşid Dede külliyyeye tayin edilip evkafı yeniden canlandırılmaya çalıştıysa da 1330/1912'de henüz restorasyon çalışması tamamlanmadan vefat etti. Bir zamanlar zâviyeye bağlı olan cami halen kullanılmakta ve Bursa halkı tarafından Ebû İshak Camii olarak bilinmektedir. Osmanlı zamanında birçok tarikata yardım edildiği gibi padişahlar Kâzerûniyye tarikatına da yardımlarını esirgememişlerdir.³⁰

Anadolu'da kurulan ikinci Kâzerûnî tekkesi, 821/1418'de Karamanoğulları'ndan Alâeddin Beyoğlu Sultan Muhammed tarafından Konya'da kurulmuş ve şeyhlik makamı Hacı Hasib b. Hacı Ahmed ve onun torunlarına, tekkeye bitişik vakfın idaresi de Hacı Hasib'in kardeşi Hacı Yûsuf ve onun torunlarına verilmiştir. Bu kardeşlerin tarikatla ilgisi hususunda bilgi bulunmamaktadır. Muharrem 900 (Ekim 1494) tarihli bir inâbe belgesi Konya zâviyesiyle Kâzerûn arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Belgede, tarikata Kâzerûn'da intisap eden bir kişi olarak tanımlanan Kemahlı Şeyh Muhyiddin Mehmed b. Şehâbeddin'in Ebû İshak'ın neslinden olduğu ve zâviyenin o sıradaki şeyhi Nûrülhüdâ b. Abdürrakîb'in elinden ikinci bir inâbe aldığı kaydedilmektedir. Bu belgeye dayanılarak Anadolu'daki Kâzerûniyye zâviyelerinin idarî bakımdan 909/1503 yılına kadar Kâzerûn Hankahı'na bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

²⁹ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 147.

³⁰ Algar, "Kâzerûniyye", *DİA*, 147.

Konya'daki zâviyeye bir zamanlar ev sahipliği eden bina, kendisine bitişik olan ve yanlışlıkla Ebû İshak'a atfedilen türbe hâlâ ayaktaadır.³¹

Erzurum'da bugün bile Ebû İshak el-Kâzerûnî'ye atfedilen bir türbe mevcuttur. Kanûnî Sultan Süleyman 941/1534'te İran seferine giderken tekkeyi ziyaret ettiğine göre burası bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır. Ebû İshak'ın Erzurum'da gömülü olduğu şeklindeki yanlış inanç Evliya Çelebi'den kaynaklanmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'si* aynı zamanda Edirne'deki bir İshakî zâviyesinin varlığını haber veren tek kaynaktır.³²

Bursa, Konya, Erzurum ve Edirne'deki zâviyeler dışında tarikatın Türkiye'deki kolu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi'nin Erzurum ve Konya'daki türbeleri Ebû İshak'a atfetmesi bir dereceye kadar mâzur görülebilir.

Anadolu Kâzerûnîleri'nin canlı bir tasviri, X./XVI. yüzyıl başlarında Türkiye'de yaşayan Théodore Spandouyn Cantacasin'in eserinde bulunmaktadır. Cantacasin Türkiye'deki dört ana tarikatı Edhemîler, Kalendarîler, Torlaklar ve İshakîler (Kâzerûnîler) şeklinde sıralar ve sonuncusu hakkında şunları yazar: "Bazıları saçlarını ve sakallarını uzatır, bazıları ise sakallarını, hatta kafalarını tıraş eder. Yünlü sarıklar sarar, kendilerine özgü sancaklar taşır. Hiçbiri demir veya gümüş küpe takmaz." Eğer doğruysa bu tasvir Konya, Bursa, Erzurum ve Edirne zâviyelerinin dışında da Kâzerûnîler'in varlığını gösterir. Bunlar cihad âşıklarından ziyade gezginci dervişlerdir. Cantacasin'in Türkiye'nin önde gelen tarikatları arasında andığı Kâzerûnîler, bir sonraki yüzyılda başta Nakşibendîlik olmak üzere diğer tarikatların içinde erimiştir. Harîrîzâde, Kâzerûnîyye'yi üç hırka devrine ayırır. Birincisi İbnü'l-Arabî'den Ebû İshak'ın bir müridi olan Ebü'l-Feth'e, ikincisi İsmâil el-Cebertî'den Ebû Nasr Halîfe'ye gider; üçüncüsü ise Zeyniyye'nin bazı mensuplarını içine alıp Şeyh Tâceddin Abdurrahman b. Şehâbeddin b. Mes'ûd el-Mürşidî'ye ulaşır. Bu aynı zamanda Kâzerûnîyye'nin diğer tarikatlar içinde erime sürecini de yansıtmaktadır.³³

³¹ Algar, "Kâzerûnîyye", *DİA*, 147.

³² Algar, "Kâzerûnîyye", *DİA*, 147.

³³ Algar, "Kâzerûnîyye", *DİA*, 147.

Sonuç

Ebu İshak'ın kendi dönemindeki diğer şeyhler gibi dini ilimlerin birçok dalında eğitim aldığı ve eğitim verdiği de söylenebilir. Şimdiye kadar hiçbir eseri yok diye bilinen Ebu İshak'ın *el-Emâlî* adlı günümüze ulaşmamış bir eser sahibi olduğu görülmektedir. Ayrıca ona ait olarak *el-Mu'tekad* adıyla anılan bir akîde risâlesi de günümüze ulaşmıştır. Diğer tarikatlarda pek görülmeyen bir kesinlik ve zorunluluk yani müritlerini cihada bizzat kendisinin de katıldığı savaflara katılmaya teşvik etmesi müritlerinin bu sayede hem dini eğitimlerini hem de dini pratiklerini ne kadar canlı bir şekilde hayata geçirdiklerini göstermektedir. Onun sadece cihatla, savafla değil aynı zamanda vaaz ve irşatlarıyla çok sayıda gayrimüslimi İslam'a soktuğunu, ayrıca coğrafi konumu nedeniyle Kâzerûn ve çevresinde gerek ikamet eden gerek o bölgeye uğrayan çok sayıda insanı derinden etkilediğini ifade edebiliriz. Bazı tarihi belgelerden hareketle bu tarikatın belli bir döneme kadar Osmanlı coğrafyasında da Kâzerûn merkezli bazı temsilcilerle faaliyette bulunduğu söylenebilir. İshâkiyye ve Mürşidiyye ismiyle Anadolu'da daha çok tanınmış olan bu tarikatın zamanla Nakşilik ve diğer tarikatlar içerisinde eridiğini bu tarikatın silsilesine yer veren kaynaklar ifade etmektedir.

Kaynakça

Algar, Hamid, "Kâzerûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/145-146. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Algar, Hamid, "Kâzerûniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/146-148. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Attâr, Ferîdüddîn, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Terc. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.

A. J. Arberry, "The Biography of Shaikh Abû İshâq al-Kâzarûnî," *Oriens* 3, 1950, pp. 163-72.

B. Lawrence, "ABÛ EŞHÂQ KÂZARÛNÎ," *Encyclopædia Iranica*, I/3, pp. 274-275

Fursat-ı Şîrâzî, *Âsâr-ı 'Acem*, Bombay: Matba'a-i Nâsîrî, 1314/1897.

el-Kâzerûnî, Ebû İshâk İbrahim b. Şehriyâr, *el-Mu'tekad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1607/2, 46a-51b.

el-Kazvînî, Sirâcuddîn Ömer b. Ali, *Meşyhatü'l-Kazvînî*, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1426/2005.

el-Kefevî, Mahmud b. Süleyman, *Ketâibü A'lâmi'l-Eimmeti'l-Hanefiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

Mahmûd b. Osman, *Firdevsü'l-Mürşidiyye fî Esrâri's-Samediyye*, İstanbul: Matbaa-i Maârif, 1943.

Şevkî Çelebi, Çömezzâde *Menâkıb-ı Ebû İshâk-ı Kâzerûnî*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.